

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КРИВОРІЗЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет педагогічної освіти
Кафедра дошкільної і спеціальної освіти**

**ФОРМУВАННЯ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗНМ ЧЕРЕЗ ВИКОРИСТАННЯ КАРТОК
ПРОПА**

Кваліфікаційна робота студентки
групи ЗСОМ-24
ступінь вищої освіти «магістр»
спеціальності 016 «Спеціальна освіта»
Гоптаревої Інни Володимирівни

Керівник доктор філософії, доцент кафедри
дошкільної і спеціальної освіти
Курснкова А.В.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ КАЗОК).....	6
1.1. Розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема	6
1.2. Особливості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня	9
1.3. Можливості казок та карток Проппа у розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня	16
Висновок до першого розділу	25
РОЗДІЛ ІІ МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ КАЗКИ).....	27
2.1. Дослідження зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня	27
2.2. Система логопедичної роботи з розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня на матеріалі казок з використанням карток Проппа.....	37
2.3. Аналіз ефективності проведеної роботи.....	42
Висновок до другого розділу	53
ВИСНОВОК	54
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	56
ДОДАТОКИ.....	60

ВСТУП

Формування зв'язного мовлення становить ключове завдання у мовленнєвому вихованні дітей. Це пояснюється передусім його важливістю для суспільства та впливом на становлення особистості. Саме через зв'язне мовлення втілюється головна, комунікативна, роль мови та мовлення.

Зв'язне мовлення є найвищою формою мовленнєво-мисленнєвої активності, що визначає ступінь мовленнєвого і розумового розвитку дитини. Опанування зв'язним усним мовленням є найважливішою передумовою успішної підготовки дитини до шкільного навчання.

Проблематику розвитку зв'язного мовлення вивчали такі дослідники, як А. Богуш, Л. Виготський, К. Крутій, Є. Соботович, В. Тарасун та ін. Особливо багато уваги дослідженню специфіки зв'язного мовлення дітей із загальним недорозвитком мовлення (ЗНМ) присвятили українські вчені: С. Конопляста, І. Марченко, Н. Савінова, Л. Трофименко, М. Шеремет та інші.

Особливої важливості набувають питання розвитку зв'язного мовлення у дітей із загальним недорозвитком мовлення. Суттєві проблеми в опануванні навичок зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ викликані недостатнім розвитком базових складових мовної системи – фонетико-фонематичної, лексичної, граматичної, недостатнім формуванням вимовного та смислового аспектів мовлення. Присутність у дітей вторинних порушень у розвитку основних психічних процесів створює додаткові перешкоди в опануванні зв'язним мовленням. Організація навчального процесу для дітей із недорозвитком мовлення вимагає формування здатності планувати власні висловлювання, самостійно розбиратися в мовленнєвих ситуаціях, самостійно визначати зміст того, що вони хочуть сказати.

Одним із ефективних засобів розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку є казка. Можливості казки та її використання на практиці є одним із активно розроблюваних педагогами та психологами методів у роботі з дітьми дошкільного віку, зокрема з проблемами мовленнєвого розвитку.

На сьогоднішній день існує багато наукових праць (Н. Гавриш, Т. Піроженко, О. Ушакова та ін.), що вивчають потенціал казки у формуванні зв'язного мовлення дітей. Науковці зазначають, що казкові тексти збагачують лексичний запас, сприяють правильній побудові діалогічного мовлення, позитивно впливають на формування зв'язного монологічного мовлення.

Вплив казки на дітей, які мають відхилення у розвитку, вивчали Т. Грабенко, О. Защиринська, Н. Погосова, М. Поваляєва, С. Черняєва та ін.

Однак особливий інтерес для нашого дослідження представляють картки Проппа – унікальний інструмент, створений на основі праць відомого фольклориста В. Проппа, який виділив основні функції дійових осіб чарівної казки. Використання карток Проппа у логопедичній роботі розглядали українські дослідники Ю. Рібцун, О. Проскурняк та ін.

Незважаючи на достатній ступінь вивченості проблеми розвитку зв'язного мовлення дошкільників, які мають загальний недорозвиток мовлення, залишається недостатньо розробленим один із аспектів даної проблеми – пошук інноваційних шляхів розвитку зв'язного мовлення у дітей із недорозвитком мовлення, зокрема з використанням карток Проппа. Тому вищесказане підтверджує актуальність обраної теми «Формування зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ через використання карток Проппа».

Мета дослідження - розробити систему логопедичної роботи з формування зв'язного мовлення старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення III рівня з використанням карток Проппа.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні **завдання** дослідження:

1. Теоретично обґрунтувати проблему формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня (з використанням карток Проппа).
2. Здійснити діагностику та встановити рівень сформованості зв'язного мовлення старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення.

3. Організувати та апробувати систему роботи з формування зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня з використанням карток Проппа, виявити її ефективність.

Об'єкт дослідження - зв'язне мовлення старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення III рівня.

Предмет дослідження - система логопедичної роботи з формування зв'язного мовлення старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення III рівня з використанням карток Проппа.

У нашому дослідженні ми застосовували наступні **методи**: теоретичні: детальне вивчення фахової психолого-педагогічної та спеціалізованої літератури щодо досліджуваної проблеми; аналітичне осмислення та інтерпретація теоретичних положень; емпіричні: проведення психолого-педагогічного експерименту, що включав первинну діагностику та завершальну верифікацію результатів; проведення бесід із дітьми-учасниками дослідження; методи обробки отриманих даних: якісний аналіз отриманих результатів; кількісна обробка показників дослідження.

Практичне значення одержаних результатів в можливості використання педагогами (вчителями-логопедами, вихователями) результатів дослідження в роботі з розвитку зв'язного мовлення дітей 6-7 років із ЗНМ III рівня.

Експериментальна база дослідження Криворізька спеціальна школа «Надія» Дніпропетровської обласної ради

Апробація результатів роботи: опубліковано 1 тези

Структура роботи: вступ, два розділи, висновки з розділів, загальні висновки, список використаних джерел (37 джерел), додатки. Загальний обсяг роботи – 72 с.

РОЗДІЛ І ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ КАЗОК)

1.1. Розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку як психолого-педагогічна проблема

Опис зв'язного мовлення та його специфіки представлено у численних роботах сучасної лінгвістичної, психолінгвістичної та спеціальної методичної літератури. Численні автори аналізують особливості зв'язного мовлення та його розвиток з різних позицій: А. Богуш, К. Крутій та ін. - з педагогічної точки зору; Г. Костюк, І. Синиця та ін. - з психологічної; В. Роменець, О. Потебня та ін. - з психолінгвістичної; Т. Скрипник, Є. Соботович, Л. Трофименко, М. Шеремет та ін. - з логопедичної точки зору.

А. Богуш трактує поняття «зв'язне мовлення» як змістовне розгорнуте висловлювання (послідовність логічно пов'язаних речень), що забезпечує комунікацію та взаєморозуміння між людьми [2].

Відповідно до досліджень М. Бернштейна, зв'язне мовлення нерозривно пов'язане зі світом думок: зв'язність мовлення відображає зв'язність думок. У зв'язному мовленні проявляється логіка мислення дитини, її здатність осмислювати сприйняте і коректно його виражати. За способом побудови дитиною висловлювань можна оцінити рівень її мовленнєвого розвитку.

О. Лактіонова стверджує, що провідна функція зв'язного мовлення - комунікативна. Зв'язне мовлення - це тематично пов'язані фрагменти мовлення, що становлять єдине смислове та структурне ціле у вигляді розгорнутого викладу [19].

В. Воробйова трактує зв'язне мовлення на сучасному етапі наукового розвитку як різновид мовленнєво-мисленнєвої діяльності, продуктом якої є текстове повідомлення.

Зв'язне мовлення, згідно з Н. Лисенко, відзначається присутністю чотирьох ключових груп зв'язків:

- логічних - співвіднесення мовлення з об'єктивним світом та мисленням;
- функціонально-стильових - співвіднесення мовлення з учасниками комунікації;
- психологічних - співвіднесення мовлення зі сферами комунікації;
- граматичних - співвіднесення мовлення зі структурою мови.

Л. Роєнко вважає, що діалогічне мовлення (діалог) - це мовленнєва форма, що ґрунтується на обміні висловлюваннями-репліками, формується першою у процесі розвитку та має виразну соціальну спрямованість. При цьому важливу роль відіграють міміка, жести, інтонація, здатні змінювати значення слів [29].

За трактуванням І. Брушневської, для діалогу характерні: відносно швидкий мовленнєвий обмін, де кожен елемент обміну є реплікою, одна репліка максимально зумовлена іншою, обмін відбувається без попереднього обдумування; компоненти не мають спеціальної заданості; у конструюванні реплік відсутня навмисна пов'язаність, і вони максимально стислі [5].

І. Брецько визначає такі критерії зв'язності розгорнутого діалогічного мовлення: адекватне («повне») розкриття теми (предмета обговорення); смислова завершеність і структурна цілісність, що визначається доречним застосуванням мовних і позамовних засобів у конкретній комунікативній ситуації [4].

Монолог, за поглядами Н. Бондаренко, охоплює опанування звукової культури мови, лексичного складу, граматичної структури і відбувається у тісному взаємозв'язку з розвитком усіх аспектів мови - лексичного, граматичного, фонетичного [3].

Монологічне мовлення, за трактуванням В. Тарасун, - це зв'язне мовлення однієї людини, комунікативна мета якого полягає у повідомленні про певні факти, явища реальної дійсності [31].

Н. Лопатинська зазначає, що для монологу характерна:

- тривалість і зумовлена його зв'язністю, побудованість мовленнєвого ряду;
- односторонній характер висловлювання, не розрахований на негайну репліку;
- наявність заданості попереднього обмірковування тощо [21].

Приймаючи положення про монолог як особливу форму спілкування монологічне мовлення характеризується як вищу форму мовлення, що історично розвивається пізніше, ніж діалог. Специфіку монологу (як усної, так і письмової його форми) М. Бернштейн вбачає в його особливій структурній організації, композиційній складності, необхідності максимальної мобілізації слів.

Н. Бондаренко до ключових характеристик монологічного мовлення зараховує: односпрямований і неперервний характер висловленого твердження та висновку, що з нього виходить. У такій формі висловлювання у дітей формуються здібності міркувати, логічно мислити, пояснювати, аргументувати, формулювати висновки, узагальнювати сказане [3].

Зазначені типи висловлювань можуть зустрічатися у зв'язних текстах дошкільників у контамінованій (змішаній) формі, коли елементи опису чи міркування вплітаються в оповідь і навпаки.

Оцінити стан зв'язного мовлення в дитини можна за такими показниками: логічність, зв'язність, послідовність, цілісність і повнота висловлювання. Логічність мовлення - це комунікативна якість, яка передбачає вміння послідовно, несуперечливо та аргументовано оформляти висловлюваний зміст.

Зв'язність мовлення - одна з основних характеристик мовленнєвої діяльності людини. Вона відображає ступінь взаємозв'язку між собою вимовлених нею слів. У зв'язному мовленні кожне слово є логічним продовженням сказаного раніше слова.

Повнота мовлення - повне словесне вираження думки. Повним мовленням вважається розповсюджене мовлення, з прикметниками, додатками, вступними конструкціями, дієприкметниковими та дієслівними зворотами.

Повнота мовлення безпосередньо залежить від рівня сформованості активного словника дошкільника. Послідовність (програма висловлювання) - це правильно вибудований у часовому порядку план подій. Від того, наскільки правильно буде вибудована послідовність подій, залежить ступінь інформативності та понятійності висловлювання. Цілісність - це характеристика тексту в цілому, вона визначає його як смислову єдину структуру.

Отже, зв'язне мовлення - це сукупність тематично пов'язаних мовленнєвих фрагментів, що перебувають у тісному взаємозв'язку і становлять єдине смислове та структурне ціле. Зв'язне мовлення включає дві мовленнєві форми: монологічну та діалогічну. Діалогічне мовлення виникає під час прямої комунікації двох чи більше співрозмовників. Монологічне мовлення - це зв'язне мовлення однієї людини, комунікативна мета якого полягає в інформуванні про певні факти. На відміну від діалогу, монологічне мовлення є більш контекстним і представляється у повнішій формі, з ретельним відбором відповідних лексичних засобів та застосуванням різноманітних, зокрема складних, синтаксичних конструкцій.

1.2. Особливості зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня

Специфіка формування зв'язного мовлення у старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення є важливою, теоретично і практично цінною проблемою сучасної вітчизняної логопедії.

Багаточисельні дослідження підтверджують (О. Богуш, А. Богуш, Н. Гавриш, Л. Зайцева, К. Крутий, Н. Лисенко, О. Рибалко, К. Соловйова та ін.),

що старші дошкільнята з загальним недорозвитком мовлення суттєво відстають від своїх однолітків з нормальним розвитком в освоєнні навичок зв'язного монологічного мовлення. У таких дітей спостерігаються складнощі у плануванні розгорнутих висловлювань та їх мовному оформленні. Їхнім висловлюванням (переказ, різноманітні типи розповідей) притаманні: порушення зв'язності та логічної послідовності викладу, смислові пропуски, лексичні труднощі, низький рівень фразового мовлення, численні помилки у конструюванні речень.

У дослідженнях О. Богуш вказується, що дітям із загальним недорозвиненням мовлення III рівня мовленнєвого розвитку властиво:

- домінування простих фраз;
- складнощі при конструюванні речень;
- складнощі при побудові поширених і складних речень;
- низька доступність розповіді-опису, розповіді-міркування, переказу.

А. Богуш, описуючи мовленнєвий статус дітей з нерізко вираженим загальним недорозвиненням мовлення, відзначає специфічність їхнього зв'язного мовлення, що проявляється в порушенні логічної послідовності, пропуску важливих для сюжету епізодів, у зациклюванні на другорядних деталях, у використанні простих, малоінформативних речень [2].

Робота з формування розгорнутого описово-оповідного мовлення у дітей із третім рівнем загального мовленнєвого недорозвинення демонструє, що вони зазнають значних труднощів у розгорнутому самостійному висловлюванні, у складанні послідовної розповіді за запропонованою сюжетною картиною, за серією картин, а особливо на задану тему [18].

К. Крутій констатує, що продуковані дітьми з системними мовленнєвими порушеннями розгорнуті семантичні конструкції характеризуються браком логічної структурованості, порушенням послідовності викладу інформації, дискретністю наративу, концентрацією на периферійних, поверхневих аспектах ситуації замість аналізу каузальних зв'язків між учасниками подій. Найбільш проблематичними для цієї категорії

дітей виявляються самостійна наративна діяльність з опорою на мнестичні процеси та всі різновиди креативного розповідання. Водночас навіть репродуктивне відтворення текстового матеріалу за наданим зразком демонструє суттєве відхилення від показників, притаманних однолітковій групі з нормотиповим мовленнєвим онтогенезом [15].

Науковий доробок Н. Лисенко та О. Рибалко дає підстави стверджувати, що автономне когерентне мовлення дітей з мовленнєвою недостатністю характеризується дефіцитарністю структурно-семантичної організації. У них спостерігається несформованість компетенції логічного та послідовного вербального викладу думок. Вони оперують лексичним репертуаром та синтаксичними моделями обмеженого діапазону у спрощених варіантах, демонструють значні утруднення в побудові смислової програми висловлювання, інтеграції окремих компонентів у цілісну структуру та доборі відповідного мовного матеріалу для реалізації комунікативного наміру. З дефіцитом програмування змістового наповнення розгорнутих мовленнєвих конструкцій корелюють пролонговані паузи, елімінація окремих смислових компонентів.

За твердженням О. Богуш, експансивні висловлювання дошкільників із загальним недорозвиненням мовленнєвої системи маніфестують відсутність структурної впорядкованості, логіки викладу, фрагментованість, фіксацію на екстернальних, поверхневих імпресіях замість аналізу інтеракцій між персонажами. Діти старшої дошкільної групи демонструють складнощі під час конструювання наративного когерентного висловлювання, що нерідко супроводжується пошуковою активністю щодо мовних засобів виразності та використанням стереотипних конструкцій. Специфіка побудови такого типу висловлювання детермінована труднощами у проектуванні та розгортанні мовленнєвого повідомлення [2].

Фіксується недостатня повнота декодування текстового матеріалу, оскільки для адекватної рецепції змісту необхідні передусім достатній лексичний фонд, розуміння семантики словесних одиниць, а також

усвідомлення синтагматичних та синтаксичних зв'язків між лексемами та реченнєвими конструкціями. У дітей з системним недорозвиненням мовлення ці базові передумови адекватної інтерпретації текстового матеріалу є дефіцитарними. Вони не інтерпретують окремі лексичні одиниці, внаслідок чого значна частина текстового повідомлення залишається некодованою; уловлюють лише глобальний сенс наративу. Репродукція тексту виявляється неповноцінною та неточною через хибну інтерпретацію окремих словесних одиниць та зв'язків між ними [5].

Стан монологічного мовлення старших дошкільників із загальним мовленнєвим недорозвитком був предметом спеціального дослідження, проведеного Н. Гавриш. Вона підкреслює, що в більшості дітей з ЗНМ виникають труднощі в передачі змісту навіть знайомої казки, особливо на початку переказу та під час відтворення послідовності дій персонажів. Під час розповідання за серією сюжетних картин діти зазнають труднощів в об'єднанні окремих фрагментів сюжету в ціле зв'язне повідомлення. Характерним є звуження поля сприйняття картинок, пропуск моментів, що відображають дії основних персонажів, що може бути пов'язано як із недостатністю процесів сприйняття, уваги, так і з труднощами у встановленні предикативних (суб'єктно-об'єктних) відносин. У важких випадках відсутнє смислове узагальнення сюжетної ситуації, і розповідь зводиться до простого перерахування. Розповіді з особистого досвіду бідні за змістом і недостатньо інформативні. Для розповідей на задану тему характерні незавершеність сюжетних моментів, відсутність деталізації, порушення зв'язності викладу (пропуск знаменних слів, відсутність смислового та синтаксичного зв'язку між реченнями, пропуск моментів дії, які порушують зв'язок між частинами розповіді тощо) [8].

Л. Зайцева та К. Крутій констатують, що дескриптивний тип наративу виявляється важкодосяжним для дітей із системними мовленнєвими порушеннями, причому розповідь-характеристика типово трансформується в елементарну номінацію об'єктів та їхніх компонентів. Виявляються значні

утруднення під час створення дескрипції іграшкового або предметного об'єкта за алгоритмом, запропонованим спеціалістом-логопедом. Як правило, діти підміняють структуровану розповідь нумерацією ізольованих характеристик чи елементів предмета, при цьому порушуючи принцип когерентності: не доводять висловлювання до завершення, здійснюють регресію до раніше вербалізованого. Креативне оповідання для дітей з загальним недорозвиненням мовленнєвої системи є високопроблематичним завданням, часто взагалі не сформованим як навичка. Вони демонструють серйозні утруднення у формулюванні концептуального задуму наративу, послідовному розгортанні обраної сюжетної лінії та її вербальній реалізації. Нерідко виконання креативного завдання субститується репродукцією засвоєного раніше текстового матеріалу [15].

У дослідженні Н. Лисенко виявлено значний розрив між можливостями дошкільнят, що нормально розвиваються, і випробовуваних із загальним недорозвитком мовлення в передачі цілісності та зв'язності тексту під час переказу. У переважній більшості діти з ЗНМ порушували послідовність викладу, пропускали суттєві моменти дії, що свідчило про невміння орієнтуватися на логічні ланки в розвитку сюжету і про відсутність у них самоконтролю в процесі переказу. Дошкільнята з ЗНМ розуміли тексти фрагментарно, необґрунтовано поверталися до вже відображених елементів, не повністю розкривали тему, не могли підвести переказ до логічного висновку. Дошкільнята зазнавали труднощів при осмисленні внутрішніх смислових відносин між структурними частинами тексту. У деяких дітей з ЗНМ утруднення в передачі цілісності тексту під час переказу виражалися в перемиканні на побічні асоціації, на реалізацію свого власного задуму.

Зв'язність тексту в переказах більшості дітей з ЗНМ виявилася порушеною, переказ підмінявся односкладовими відповідями на запитання. Майже всі перекази дітей експериментальної групи відрізнялися від вихідного тексту зміною обсягу тексту в бік його зменшення. Складаючи переказ, діти з ЗНМ відчували труднощі граматичного структурування. Вони вживали

здебільшого прості речення, значно рідше за піддослідних контрольної групи використовували складні речення. Зміст текстів літературних творів розкривався дітьми з ЗНМ частково, використовувався здебільшого ланцюговий займенниковий зв'язок і зв'язок речень за допомогою лексичного повтору. У переказах дітей дуже часто зустрічалися порушення причинно-наслідкових відносин. Мовленнєва продукція дітей експериментальної групи характеризувалася стереотипністю граматичного оформлення, відсутністю зв'язків між смисловими частинами розповіді. Дошкільнятам експериментальної групи була властива деструктивність мовних операцій продукування висловлювання, порушення організації глибинних синтаксичних структур, труднощі добору слів, об'єднання слів у словосполучення, несформованість мовленнєвих дій, що лежать в основі побудови окремих висловлювань і цілого тексту [9].

За даними Л. Роєнко, під час створення оповідної розповіді за певною темою, картиною або серією сюжетних картинок у дітей спостерігаються порушення логічної послідовності, пропуски ключових подій, повторення окремих епізодів, «зациклювання» на обраних моментах. Під час розповіді про події з власного досвіду, складання оповідної розповіді на задану тему з елементами творчості діти переважно застосовують прості речення. Для дошкільнят цієї категорії також характерні складнощі під час планування висловлювань і відбору відповідних мовних засобів [29].

Н. Могильова у своїх дослідженнях підкреслює, що дошкільнята, які відчують труднощі при конструюванні наративних текстів, рідко виявляють активність у комунікативному процесі, не проявляють ініціативи щодо звернення до педагогів із питаннями, а ігрові дії зазвичай здійснюються без супровідного мовленнєвого супроводу. Обсяг мовленнєвих практик суттєво скорочується як у кількісному, так і у якісному вимірах, особливо враховуючи той факт, що дітям із загальним недорозвитком мовлення притаманні ускладнення у становленні різних складників мовної системи. Додатковим чинником, що утруднює засвоєння навичок зв'язного висловлювання, є

наявність супутніх девіацій у розвитку психічних функцій (концентрації уваги, мнемічних процесів, творчого мислення). Такі явища гальмують динаміку формування зв'язного мовлення й обумовлюють необхідність систематичної спеціалізованої педагогічної та коригуючої роботи [23].

Аналізуючи структуру складання оповідної розповіді за серією сюжетних картинок, А. Богуш відзначає труднощі у визначенні логічної послідовності викладу, зумовлені нездатністю дітей розташувати картинки у правильному порядку. У спонтанному мовленні, під час вільного розповідання, яке виявляється доступнішим за складання розповіді на задану тему, діти використовують переважно прості речення. Самостійне оповідання характеризується численними повтореннями одного й того самого слова (найчастіше підмета), порушенням порядку слів у реченні, незавершеністю речень, помилками у вживанні слів. Під час оповіді діти із загальним недорозвитком мовлення припускаються помилок у передачі логічної послідовності подій, пропускають окремі ланки, «втрачають» головну думку.

Н. Гавриш та К. Крутій зазначають, що труднощі комунікації у дітей із загальним недорозвиненням мовлення проявляються в несформованості базових форм комунікації, порушенні ієрархії цілей спілкування, зниженні потреби в ньому [8;15].

Дослідження Т. Доцевич підкреслюють, що у дітей порушуються всі форми комунікації міжособистісної взаємодії, уповільнюється розвиток ігрової діяльності, що має провідне значення в загальному психічному розвитку. У дітей із мовленнєвим недорозвитком виявляються зниженими різною мірою потреба у комунікації з однолітками та бажання розгортати спільну гру, а також рівень самооцінки. Мовленнєвий розвиток у таких дітей по-різному впливає на процес комунікації з однолітками та дорослими [12].

О. Богуш зазначає, що в дітей з порушеннями мовлення відбувається зміщення цілей комунікації. Авторка виокремлює такі особливості комунікації за мовленнєвого недорозвинення: а) діти цієї категорії не вміють звертатися з проханнями (ініціальна мета діалогу - звернення по допомогу замінюється

загальною метою - повідомленням про потребу); б) вони ігнорують співрозмовника - їм важливо не розповісти, а висловитися; в) діти не вважають себе учасниками комунікативної ситуації доти, доки кожен не отримає прямої вказівки; г) діалог із дітьми цієї категорії розпадається, перетворюючись на формалізовану запитально-відповідну «бесіду»; д) у спілкуванні дітей переважає активність одного з партнерів, при цьому ініціативні висловлювання не стимулюють співрозмовника до спілкування [2].

Таким чином, старші дошкільнята із загальним недорозвитком мовлення значно відстають від однолітків, які нормально розвиваються, в оволодінні зв'язного мовлення. У дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення відзначається недостатнє вміння відображати причинно-наслідкові відносини між подіями, брак мовленнєвих засобів, труднощі планування висловлювання, труднощі під час самостійного складання речень. Переказ характеризується неточністю та відсутністю повноти викладення, відмічено порушення послідовності та зв'язності висловлювання тощо.

1.3. Можливості казок та карток Проппа у розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня

Педагогічний потенціал казки як виховного та дидактичного інструменту визнається з давніх часів. Казкова оповідь сприяє становленню та підтримці в дітей дошкільного віку креативної аксіологічної системи, реалізує виховну функцію, забезпечує вирішення психологічних проблем, здійснює терапевтичний вплив і, функціонуючи як природна комунікативна модальність дитини, створює оптимальні умови для реалізації педагогами різноманітних навчальних завдань. Казковий матеріал інтегрується в різні вектори корекційно-педагогічної роботи з дошкільниками, які мають мовленнєві розлади, зокрема у процес розвитку когерентного мовлення.

Сучасна логопедична наука активно вивчає результативні методичні підходи до формування зв'язного мовлення в дітей із системним недорозвиненням мовленнєвої функції. Особливої уваги заслуговує методика роботи з картками Володимира Проппа, яка, попри свою давню історію, залишається надзвичайно актуальною та відповідає вимогам сучасних освітніх стандартів [22].

В. Пропп, відомий фольклорист та дослідник народних казок, здійснив глибокий аналіз сотень казкових сюжетів різних народів світу й виявив, що всі вони будуються на основі обмеженої кількості повторюваних елементів або функцій. Спочатку вчений виділив 31 таку функцію, які згодом були скорочені до 28 [22]. Сутність методики полягає в тому, що кожна картка Проппа символізує певну подію або елемент казки, а їх різне поєднання та послідовність дозволяє створювати безліч казкових історій.

Дослідження А. Богуш, О. Вашуленко, Н. Гавриш, К. Крутій та ін. показують, що використання структурованих методик роботи з казковим матеріалом відкриває широкі можливості для стимуляції мовленнєвого розвитку дітей. Методика допомагає структурувати мислення дитини, формує вміння будувати логічні послідовності та встановлювати причинно-наслідкові зв'язки, що є особливо важливим для дітей із ЗНМ.

Вплив казки на дітей, які мають відхилення в розвитку, вивчали А. Богуш, О. Вашуленко, Н. Гавриш, Л. Калмикова, К. Крутій та ін. українські дослідники. Окремо варто сказати про комплексний підхід до казкотерапії, розроблений українськими науковцями на основі національних традицій та сучасних досягнень корекційної педагогіки.

Н. Лисенко виокремлює кілька типів казок, які застосовуються в казкотерапевтичному процесі: художні, народні, авторські художні казки, дидактичні, психокорекційні та логопедичні казки. Зазначені типи казок створюються відповідно до актуальної ситуації та подаються через різноманітні методичні прийоми: аналіз, розповідь, вигадкування, переписування, ляльковий театр, образотерапію, малювання, релаксаційні

вправи, інсценізацію казок у пісочниці тощо. Казкотерапія підходить для роботи з широким колом дітей, і логопед може результативно використовувати такі методи, як розповідання (переказ), вигадкування і постановка казки.

Альтернативний методичний підхід, застосовуваний у казкотерапевтичній практиці, – продукування казкових наративів безпосередньо дітьми, які потребують логопедичного втручання. О. Павленко акцентує, що «казкова оповідь містить ексклюзивну інформацію про особистісні характеристики автора та його інтрапсихічний простір, вона уможливорює декодування очікувань і мотивацій, сильних і вразливих аспектів, специфіки світосприйняття дитини і, найголовніше, дає репрезентацію її аксіологічної системи». Це створює унікальні можливості для логопедичної діагностики, в процесі якої аналізуються мовленнєві параметри казкового тексту, його домінантна тематика, сюжетна конструкція, траєкторія протагоніста та символічний простір [24].

Центральна тематика репрезентує актуальні життєві пріоритети та «зону найближчого мовленнєвого розвитку» комунікативних потреб дитини. Під час дослідження сюжетної організації особливої уваги потребують її оригінальність, жанрова специфіка казкового наративу та темпоральна послідовність подій у ньому. Щодо траєкторії протагоніста, то вона становить ключову характеристику, яка відображає актуальне мовленнєве самовідчуття та прагнення дитини. При цьому символічний простір казки репрезентує закодовану інформацію про інтрапсихічний світ дитини та її комунікативні ресурси. Наступний етап передбачає формулювання висновку щодо конфліктного та ресурсного наповнення казки з позиції мовленнєвого онтогенезу. Після цього визначаються перспективні напрями корекційно-логопедичної роботи з дитиною.

Безперечно, з логопедичної перспективи створення авторської казки дитиною можливе виключно за достатнього рівня володіння когерентним мовленням – як в усній, так і в писемній модальності. Проте процес створення

казкового нарративу сам по собі позитивно впливає на розвиток усного дискурсу в дітей старшої дошкільної вікової групи, оскільки подібне завдання змушує їх максимально мобілізувати свої лексичні, морфологічні та синтаксичні ресурси, активно реалізовувати такі властивості когерентного мовлення, як зв'язність, послідовність, логічність, граматична коректність і експресивність.

С. Лонська констатує, що казковий нарратив функціонує як інструментарій для реалізації різноманітних розвивальних методик. Завдяки казковим сюжетним лініям креативний логопед-практик здатен культивувати в дитини: духовність, екологічну свідомість, гуманістичні цінності, скромність, альтруїзм, відповідальність тощо. За наявності потреби спеціаліст може асистувати дитині в подоланні боязкості, фобій, агресивних проявів, дратівливості, емоційної лабільності, негативістичних реакцій, пасивності, впертості, аутизації тощо. У процесі презентації казкового матеріалу в дитини органічно виникає емоційний піднесення. Водночас, окрім цього, суттєво зростають її концентрація уваги, перцептивна активність і когнітивна діяльність [20].

К. Крутій додає, що використання казкотерапевтичних методів у логопедичній практиці сприяє не лише розвитку мовлення, але й формуванню особистості дитини в цілому. Казка стає засобом соціалізації, допомагає дитині засвоїти норми поведінки, розвиває емпатію та комунікативні навички [15].

А. Богуш підкреслює важливість систематичного підходу до використання казкотерапії в логопедичній роботі. Ефективність методу залежить від правильного добору казкового матеріалу, врахування індивідуальних особливостей дитини та поетапності впровадження казкотерапевтичних технік [2].

Отже, вміла робота з казками надає логопеду можливість:

- формувати у дитини позитивний, емоційно піднесений стан,
- налагоджувати емоційний зв'язок з малюком,

- стимулювати мовленнєву активність,
- здійснювати м'який виховний вплив,
- розширювати обсяг знань та уявлень дошкільника,
- покращувати когнітивні функції (концентрацію уваги, сприйняття, творче мислення, запам'ятовування, розумову діяльність),
- сприяти мовленнєвому розвитку (охоплюючи всі його аспекти - як фонетичну, так і семантичну складові).

Картки Проппа становлять своєрідний казковий конструктор, що дозволяє дітям опанувати внутрішню логіку розвитку сюжету казки. Для дітей із загальним недорозвитком мовлення ця методика має особливу цінність, оскільки вирішує цілу низку корекційно-розвивальних завдань:

1. Розвиток мислення та мовлення у їх взаємозв'язку. Представлені в картках функції є узагальненими діями, що дозволяє дитині абстрагуватися від конкретного вчинку героя, розвиваючи таким чином абстрактне та логічне мислення. Це особливо важливо для дітей із ЗНМ, у яких часто спостерігається недостатній розвиток словесно-логічного мислення [22].
2. Стимуляція розвитку пам'яті. Наочність, яку забезпечують картки, дозволяє дитині утримувати в пам'яті значно більший обсяг інформації. Діти із ЗНМ часто мають труднощі з запам'ятовуванням послідовності подій, і візуальна опора у вигляді карток суттєво полегшує цей процес [34].
3. Збагачення словникового запасу. Робота з картками Проппа передбачає активне використання лексики казкового жанру, опанування «чарівних» слів, формул, виразів, що сприяє збагаченню активного та пасивного словника дітей [29].
4. Формування граматичної будови мовлення. У процесі складання казок діти практикуються у правильній побудові речень, узгодженні слів у реченні, використанні різних граматичних конструкцій [25].

5. Розвиток зв'язного мовлення. Пропп виділив стійку послідовність функцій у структурі казки, що допомагає дітям із ЗНМ опанувати логіку розгортання сюжету та будувати власні зв'язні висловлювання [11].
6. Стимуляція творчої активності та уяви. Методика не обмежує дитину жорсткими рамками, а навпаки, заохочує до створення власних варіантів казкових сюжетів [26].
7. Розвиток емоційно-вольової сфери. Робота з казкою активізує емоційну сферу дитини, збагачує її емоційний досвід, формує вольові якості [25].

Для ефективного застосування карток Проппа у роботі з дітьми із загальним недорозвитком мовлення необхідно адаптувати класичну методику з урахуванням особливостей мовленнєвого розвитку цієї категорії дітей. Висвітлемо поетапну систему роботи, яка враховує специфіку корекційно-логопедичної діяльності у таблиці 1.1.

Методика роботи з картками Проппа є ефективним інструментом розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ різних рівнів. Ця методика потребує адаптації відповідно до особливостей мовленнєвого розвитку кожної групи дітей. Для дітей із ЗНМ III рівня доцільно використовувати повний набір карток (до 28 функцій), що дозволяє складати розгорнуті казкові сюжети та стимулювати використання складних граматичних конструкцій. На цьому рівні важливо працювати над збагаченням мовлення образними виразами, епітетами, порівняннями. Діти із ЗНМ II рівня потребують спрощеного підходу з використанням обмеженого набору карток (12-15 функцій) та спрощення символічних зображень. Для цієї категорії дітей ефективним є активне використання питань-підказок та організація роботи в парах або малих групах для взаємної підтримки.

Найбільш суттєвої адаптації потребує робота з дітьми із ЗНМ I рівня, яка передбачає використання мінімальної кількості карток (6-8 найбільш зрозумілих функцій), супровід символічних зображень фотографіями або реалістичними малюнками, складання казок спільно з логопедом за

принципом «закінчи речення» та активне використання жестів, міміки, рухів для підтримки мовленнєвої активності.

Дослідження, проведені такими вченими як підтверджують високу ефективність використання карток Проппа у роботі з дітьми із ЗНМ. У результаті систематичної роботи з картками Проппа діти із загальним недорозвитком мовлення демонструють значні позитивні зміни: вміння визначати жанр твору та відрізняти казку від інших літературних жанрів; здатність запам'ятовувати та відтворювати послідовність подій у казці; вміння виділяти основний зміст казки та ключові моменти сюжету; здатність будувати схему змісту, спираючись на картки Проппа; впевнене маніпулювання картками та розуміння їх символічного значення; збагачення словникового запасу казковими виразами, епітетами, порівняннями; покращення граматичної будови мовлення та збільшення кількості складних речень у спонтанному мовленні; розвиток творчої уяви та фантазії [11;21;22].

Особливо цінним аспектом використання цієї методики є те, що діти із ЗНМ починають відчувати красу та образність рідної мови, що позитивно впливає на їхню мотивацію до мовленнєвої активності та сприяє подоланню психологічних бар'єрів, пов'язаних із мовленнєвим недорозвитком. Важливо зазначити, що методика карток Проппа не повинна використовуватися ізольовано, а має бути інтегрована в загальну систему логопедичної роботи з дітьми із ЗНМ.

Таблиця 1.1.

Поетапна система роботи з картками Проппа для дітей із загальним недорозвитком мовлення

Етап	Назва етапу	Зміст роботи	Методичні рекомендації	Особливості адаптації для дітей із ЗНМ
I	Підготовчий	- ознайомлення дітей із казкою як жанром - пояснення структури казки (присказка/зачин, основне оповідання, кінцівка)	- використання наочних опор - багаторазові повторення - чітке промовляння типових казкових формул	- спрощення формулювань - додаткова візуалізація - повільніший темп роботи - більша кількість повторень
II	Проведення підготовчих ігор	- гра «Дива в решеті» (виявлення чудес та способів перетворень) - гра «Чарівні слова» (вивчення казкових приговорів) - гра «Чарівні або чудесні речі» (придумування чарівних предметів для героїв)	- підбір ігор відповідно до рівня розвитку дітей - поступове ускладнення завдань - створення ігрової мотивації	- спрощення інструкцій - додаткові засоби візуалізації - робота над розумінням абстрактних понять - врахування рівня мовленнєвого розвитку
III	Знайомство з позначеннями карток Проппа	ознайомлення з символічними зображеннями функцій казки	- використання яскравих, контрастних зображень - супровід зображень	- додаткова робота над розумінням символів - більш детальні пояснення

		- ігрові форми роботи з картками: - гра з кубиком - гра в карти - читання казки з викладанням відповідних карток	- короткими, чіткими вербальними поясненнями - обмеження кількості карток (4-6) на початковому етапі - підбір невеликих казок з простим сюжетом	- значення кожної картки - систематичне повторення значень символів - поетапне введення нових карток
IV	Переказ казки з опорою на картки Проппа	- переказ знайомих казок з використанням карток як візуальної опори - поступове збільшення кількості карток та складності сюжету	- початок з найпростіших казок з лінійним сюжетом - використання питань-підказок - застосування прийому «колективного переказу»	- додаткова підготовка до переказу - попередня робота над лексикою та граматичними конструкціями - більша кількість опор та підказок - індивідуальний підхід до кожної дитини
V	Складання власної казки	- самостійний вибір героя казки - зміна місця дії - придумування чарівного предмета - створення власного сюжету з опорою на картки Проппа	- починати з невеликої кількості карток (5-8) - поступово збільшувати їх кількість - створення доброзичливої, підтримуючої атмосфери	- додаткова допомога в побудові зв'язного висловлювання - використання схем та шаблонів - спільне складання початку казки - заохочення будь-яких проявів творчої активності

Рекомендується поєднувати її з іншими методиками розвитку зв'язного мовлення, такими як мнемотехніка (поєднання карток Проппа з мнемотаблицями дозволяє додатково структурувати мовленнєвий матеріал та покращити його запам'ятовування), метод наочного моделювання (картки Проппа можуть виступати елементами моделей, що відображають структуру казкового тексту), театралізована діяльність (інсценування казок, складених за допомогою карток Проппа, сприяє кращому засвоєнню мовленнєвого матеріалу та розвитку просодичних компонентів мовлення) та арт-терапевтичні методики (ілюстрування дітьми власних казок, створених за допомогою карток Проппа, посилює емоційний зв'язок із текстом та сприяє кращому засвоєнню мовленнєвого матеріалу). Така інтеграція забезпечує комплексний вплив на мовленнєвий розвиток дітей із ЗНМ та підвищує ефективність корекційно-логопедичної роботи.

Висновок до першого розділу

Аналіз теоретичних аспектів розвитку зв'язного мовлення у дітей дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення з використанням казок дозволяє зробити наступні висновки.

Зв'язне мовлення є складним психолінгвістичним феноменом, який визначається як смислове розгорнуте висловлювання (низка логічно поєднаних речень), що забезпечує спілкування та взаєморозуміння. Воно характеризується логічністю, зв'язністю, послідовністю, цілісністю та повнотою висловлювання, і представлене у двох основних формах: діалогічній та монологічній.

У дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення спостерігаються значні труднощі в оволодінні зв'язним мовленням, які проявляються у порушенні логічної послідовності висловлювань, смислових пропусках та застряганні на другорядних деталях, використанні переважно простих, малоінформативних речень, лексичних та граматичних труднощах, проблемах із плануванням та програмуванням зв'язних

висловлювань, труднощах встановлення причинно-наслідкових зв'язків, неповноті та фрагментарності переказу, порушеннях у комунікативній сфері.

Казка як жанр та методика карток Проппа є ефективними інструментами для розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ, оскільки забезпечують інтеграцію мислення, пам'яті, уяви та мовлення, створюють високу мотивацію до мовленнєвої активності, надають чітку структуру для побудови зв'язного висловлювання, сприяють збагаченню словникового запасу, розвивають граматичну будову мовлення, формують навички логічного структурування текстів, стимулюють творчу активність та розвивають емоційно-вольову сферу.

Ефективне використання карток Проппа у корекційно-логопедичній роботі з дітьми із ЗНМ потребує адаптації відповідно до рівня мовленнєвого розвитку кожної дитини та передбачає поетапну реалізацію із застосуванням спеціальних методичних прийомів: від ознайомлення з казкою як жанром до самостійного складання казкових історій.

Для досягнення максимальної ефективності у розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗНМ доцільно інтегрувати методику карток Проппа з іншими методиками (мнемотехніка, наочне моделювання, театралізована діяльність, арт-терапевтичні техніки), що забезпечує комплексний вплив на формування мовленнєвих навичок.

Таким чином, теоретичний аналіз підтверджує високий корекційно-розвивальний потенціал використання казок та карток Проппа у системі логопедичної роботи з дітьми із загальним недорозвитком мовлення та обґрунтовує необхідність подальшого експериментального дослідження ефективності запропонованої методики.

РОЗДІЛ II МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ (НА МАТЕРІАЛІ КАЗКИ)

2.1. Дослідження зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня

Експериментальне дослідження проводилося на базі Криворізька спеціальна школа «Надія» Дніпропетровської обласної ради . Експериментальне дослідження включало два етапи:

- констатувальний етап, його мета - дослідження рівня сформованості зв'язного мовлення старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення;
- контрольний етап - створення системи логопедичної роботи з формування зв'язного мовлення старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення на матеріалі казок та оцінка ефективності проведеної роботи.

В експерименті брали участь діти старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення, III рівень мовленнєвого розвитку. Кількість учасників становила 12 осіб.

Для комплексного дослідження стану зв'язного мовлення ми використовували таку серію завдань (з методики В. Глухова):

- 1) складання речень за окремими ситуаційними картинками;
- 2) складання розповіді за серією сюжетних картинок;
- 3) переказ тексту (короткого оповідання);
- 4) складання розповіді з особистого досвіду;
- 5) складання розповіді-опису [1].

Складання речень за окремими ситуаційними картинками. Мета: з'ясувати здатність дитини формувати адекватне завершене висловлювання на рівні фрази (за зображеною на картинці дією).

Інструкція: Під час демонстрації кожної картинки дитині ставиться запитання-інструкція: «Скажи, що тут намальовано?». Якщо дитина не розуміє, то педагог повинен поставити запитання повторно, допомогти дитині (додаток А).

Складання розповіді за серією сюжетних картинок. Мета: встановити спроможність дитини продукувати когерентне оповідання за серією предметно-ситуативних ілюстрацій, ураховуючи логіку темпоральної організації подій та когезію між фрагментарними епізодами.

Інструкція: «Подивися на ці картинки, встанови їхню послідовність і склади розповідь» (додаток А).

Переказ тексту (короткого оповідання). Мета: з'ясувати можливості дитини відтворювати невеликий за обсягом і простий за структурою текст.

Інструкція: «Зараз я прочитаю тобі невеличку розповідь, слухай її уважно, запам'ятовуй і приготуйся її переказувати» (розповідь представляють не більше ніж двічі) (додаток Б).

Складання оповідання з особистого досвіду. Мета: визначити індивідуальний рівень сформованості та специфічні характеристики володіння когерентним фразовим і монологічним мовленням у процесі вербалізації власних життєвих імпресій.

Інструкція: «Я пропоную скласти розповідь на тему «Ігри в дитячому садку».

План розповіді:

Що знаходиться на ділянці? У які ігри грають діти?

Назви свої улюблені ігри та заняття? Згадай про зимові ігри та розваги?

Після цього дитина складала розповідь за окремими фрагментами перед кожним, з яких питання повторювалося.

Складання розповіді-опису. Мета: визначити вміння складати описову розповідь.

Інструкція: «Опиши цю ляльку: яке в неї ім'я, охарактеризуй її розмірні параметри, назви основні частини тіла; вкажи, з якого матеріалу вона виготовлена, охарактеризуй її одяг, назви головний убір» тощо (додаток Б).

Оцінювання рівня виконання завдань подано в додатку В. Рівень розвитку зв'язного мовлення в дітей із загальним недорозвитком мовлення визначається так: максимальна кількість балів за всі завдання (5 завдань) становить 20.

Високий рівень - 18-20 балів Середній рівень - 14-17 балів Недостатній рівень - 10-13 балів Низький рівень - 9 балів і менше. Результати дослідження складання речень за окремими ситуаційними картинками в дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення подано в табл. 2.1.

Таблиця 2.1

**Результати дослідження складання речень за окремими
ситуаційними картинками ситуаційними картинками в дошкільників із
ЗНМ**

№	Список дітей	Кількість балів	Рівень виконання завдання
1	Анна М.	3	Середній
2	Варвара І.	2	Недостатній
3	Галина Р.	2	Недостатній
4	Дмитро Р.	1	Низький
5	Олена Г.	3	Середній
6	Ігор В.	2	Недостатній
7	Ірина К.	3	Середній
8	Карина В.	3	Середній
9	Леонід Ш.	3	Середній
10	Ольга К.	2	Недостатній
11	Тимур Л.	3	Середній
12	Яна І.	2	Недостатній

Аналіз результатів цього дослідження показав: середній рівень - 50%, недостатній рівень - 41,7%, низький рівень - 8,3%. Більшість дошкільнят

склали адекватні за змістом фрази, були відзначені деякі недоліки: недостатня інформативність, помилки у вживанні словоформ («Дівчинка грала на дудці»). Під час складання речень за окремими ситуаційними картинками старші дошкільнята з ЗНМ допускали незначне спотворення ситуації («Дівчинка співає з люлькою»), відмічалось неправильне відтворення причинно-наслідкових зв'язків («Хлопчик витягується рибою»). Відзначено деякі помилки в лексико-граматичному оформленні висловлювань («Дівчинка поливала квіти», «Хлопчик грає в м'ячики»). Усі варіанти завдань виконані.

Результати дослідження складання розповіді за серією сюжетних картинок у дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення подано в табл. 2.2.

Таблиця 2.2

Результати дослідження складання розповіді за серією сюжетних картинок у дошкільнят із ЗНМ

№	Список дітей	Кількість балів	Рівень виконання завдання
1	Анна М.	2	Недостатній
2	Варвара І.	2	Недостатній
3	Галина Р.	2	Недостатній
4	Дмитро Р.	1	Низький
5	Олена Г.	3	Середній
6	Ігор В.	1	Низький
7	Ірина К.	2	Недостатній
8	Карина В.	2	Недостатній
9	Леонід Ш.	2	Недостатній
10	Ольга К.	2	Недостатній
11	Тимур Л.	2	Недостатній
12	Яна І.	2	Недостатній

Дослідивши результати складання розповіді за серією сюжетних картинок, ми виявили, що для 8,3% дітей характерний середній рівень, для 75% - недостатній рівень і 16,7% - низький. В однієї дитини спостерігалися пропуски окремих моментів дії, які загалом не порушували смислової відповідності розповіді (не вказали, що «Мишеня прийшло з пензликом»,

«Повністю пофарбувало паркан у жовтий колір»), а також незначно виражені порушення зв'язності оповіді («Мишеня прийшло. Фарбувало паркан. Намальовані були квіточки»). Більшість дітей складала розповідь за допомогою навідних запитань («Яка картинка перша? Що спочатку робить мишеня? Що далі?»), різко порушена зв'язність оповіді («Мишеня пофарбувало паркан. Намальовало квіти. Воно прийшло і пофарбувало весь паркан»), спостерігалися пропуски суттєвих моментів дії та цілих фрагментів, що порушувало смислову відповідність розповіді зображеному сюжету (пропуск «паркан з червоними квіточками», «мишеня прийшло з пензликом»), траплялися смислові помилки («Пензлик малював паркан», «Миша малювалася»). Розповідь підмінялася перерахуванням дій, представлених на картинках («Мишеня прийшло, пофарбувало, намальовало квіти»). У двох дітей порушена зв'язність оповіді, спостерігалися пропуски окремих моментів дії («Мишеня прийшло з пензликом», «Малювало квіти», «Підійшло до баночок з фарбою», повністю відсутній опис мишеняти, не вживали слів-ознак), окремі смислові невідповідності («Пензлик малював», «Мишка малювалася», «паркан замівся двором» - Миша фарбувала двір). Результати дослідження переказу тексту в дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення подано в табл. 2.3.

Таблиця 2.3.

Результати дослідження переказу тексту у дошкільників із ЗНМ

№	Список дітей	Кількість балів	Рівень виконання завдання
1	Анна М.	2	Недостатній
2	Варвара І.	2	Недостатній
3	Галина Р.	2	Недостатній
4	Дмитро Р.	1	Низький
5	Олена Г.	3	Середній
6	Ігор В.	1	Низький
7	Ірина К.	2	Недостатній
8	Карина В.	1	Низький
9	Леонід Ш.	2	Недостатній
10	Ольга К.	1	Низький

11	Тимур Л.	2	Недостатній
12	Яна І.	2	Недостатній

Під час переказу тексту в більшості дошкільнят з ЗНМ відзначався недостатній рівень, що становив 58,3%, у 8,3% був середній рівень, у 33,4% - низький. Під час переказу тексту лише одна дитина відтворила його без граматичних порушень і зберігала зміст розповіді, допускаючи лише деякі смислові неточності («Стручок відкрився. Горошина розцвіла»).

Більшість дошкільнят з ЗНМ граматично неправильно оформлювали висловлювання («У стручку сиділа горошинка», «Горошинка покотилася», «Одна горошинка в канаві»), пропускали деякі речення, порушуючи послідовність розповіді («У стручку були горошинки. Горошини покотилися. Хлопчик вистрілив. Там їх з'їли голуби. Один дав паросток. Зелений став.»), розповідь була незавершеною («Горошина покотилася», «Рушниця як вистрілила»). Результати дослідження вигадування оповідання з особистого досвіду в дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення подано в табл. 2.4.

Таблиця 2.4.

Результати дослідження складання розповіді з особистого досвіду у дошкільників із ЗНМ

№	Список дітей	Кількість балів	Рівень виконання завдання
1	Анна М.	1	Низький
2	Варвара І.	2	Недостатній
3	Галина Р.	1	Низький
4	Дмитро Р.	1	Низький
5	Олена Г.	3	Середній
6	Ігор В.	1	Низький
7	Ірина К.	1	Низький
8	Карина В.	1	Низький
9	Леонід Ш.	2	Недостатній
10	Ольга К.	1	Низький
11	Тимур Л.	2	Недостатній
12	Яна І.	1	Низький

Результати дослідження написання розповіді з особистого досвіду показали, що у 8,3% відзначався середній рівень, у 25% - недостатній і у 66,7% - низький рівень. Складання розповіді з особистого досвіду було одним із найважчих завдань, результати показали, що самостійно діти не впоралися з ним, усім була потрібна допомога. Дітям було важко відповідати на запитання за планом. Експериментатор ставив запитання повторно, а якщо діти не могли відповісти знову на запитання, то їм було запропоновано знайому ситуацію, після чого вони давали відповідь на запитання. Наприклад, дитина не відповідала на запитання Що знаходиться на ділянці, тоді експериментатор пропонував таку ситуацію: «Згадай, ви вчора гуляли на майданчику, що там у вас є?» і тоді дитина, згадавши знайому їй ситуацію, відповідала на запитання. У дітей розповідь була позбавлена послідовності та логічності («Там багато дерев. Граємося ми на майданчику. У м'яч, пісок. Дівчата в іграшки, ляльки там»). Відзначалися граматичні порушення висловлювань («На майданчиках іграшка», «Я люблю в м'яч гаятися», «в їхній кухні готується їжа»). Речення були простими за структурою («Ростуть дерева», «Ми граємося», «Є іграшки»).

Результати дослідження складання розповіді-опису в дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення подано в табл. 2.5.

Таблиця 2.5

Результати дослідження складання розповіді-опису в дошкільників із ЗНМ

№	Список дітей	Кількість балів	Рівень виконання завдання
1	Анна М.	1	Низький
2	Варвара І.	2	Недостатній
3	Галина Р.	1	Низький
4	Дмитро Р.	1	Низький
5	Олена Г.	2	Недостатній
6	Ігор В.	1	Низький
7	Ірина К.	1	Низький
8	Карина В.	1	Низький

9	Леонід Ш.	2	Недостатній
10	Ольга К.	1	Низький
11	Тимур Л.	1	Низький
12	Яна І.	1	Низький

Складання розповіді-опису показало, що у 25% дітей з ЗНМ відмічався недостатній рівень, у решти - низький, який склав 75%. Складання розповіді-опису виявилось дуже важким завданням, ніхто з дітей самостійно його не склав, були потрібні навідні запитання. Дітям важко було добирати необхідні слова для опису ляльки, їхній словник позначений бідністю («красива», «гарно вбрана», «мила»), вони вживали слова, які вони використовували в повсякденному житті («в тапках», «сукня красива», «темне волосся»). Розповідь зводилася до перерахування ознак, характерних для описуваного предмета. Діти, не закінчивши одну думку, починали розповідати про інші ознаки, а також не дотримувалися послідовності під час викладу. Найчастіше розповідь-опис була такою: «Лялька. Розмір великий. Руки, ноги є... волосся коричневе. У неї сукня. Рожевий. У волосся резинки. Капці. Вона красива. У неї шкарпетки білі».

Результати дослідження зв'язного мовлення в дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення подано в табл. 2.6 і рис. 2.1 і 2.2.

Таблиця 2.6.

Результати дослідження зв'язного мовлення у дошкільнят із ЗНМ

№	Список дітей	Складання речень за окремими	Складання розповіді за серією сюжетних картинок	Переказ тексту	Складання розповіді з особистого досвіду	Складання розповіді-опису	Загальна кількість балів	Рівень зв'язного мовлення
1	Анна М.	3	2	2	1	1	9	Низький
2	Варвара І.	2	2	2	2	2	10	Недостатній
3	Галина Р.	2	2	2	1	1	8	Низький
4	Дмитро Р.	1	1	1	1	1	5	Низький

5	Олена Г.	3	3	3	3	2	14	Середній
6	Ігор В.	2	1	1	1	1	6	Низький
7	Ірина К.	3	2	2	1	1	9	Низький
8	Карина В.	3	2	1	1	1	7	Низький
9	Леонід Ш.	3	2	2	2	2	11	Недостатній
10	Ольга К.	2	2	1	1	1	7	Низький
11	Тимур Л.	3	2	2	2	1	10	Недостатній
12	Яна І.	2	2	2	1	1	8	Низький

Із таблиці та діаграми бачимо, що найуспішнішим завданням було перше на складання речень за окремими ситуаційними картинками, де середній рівень становив 50%. Найскладнішими завданнями виявилися два останні - складання розповіді з особистого досвіду та складання розповіді-опису. Під час складання цих оповідань переважав низький рівень.

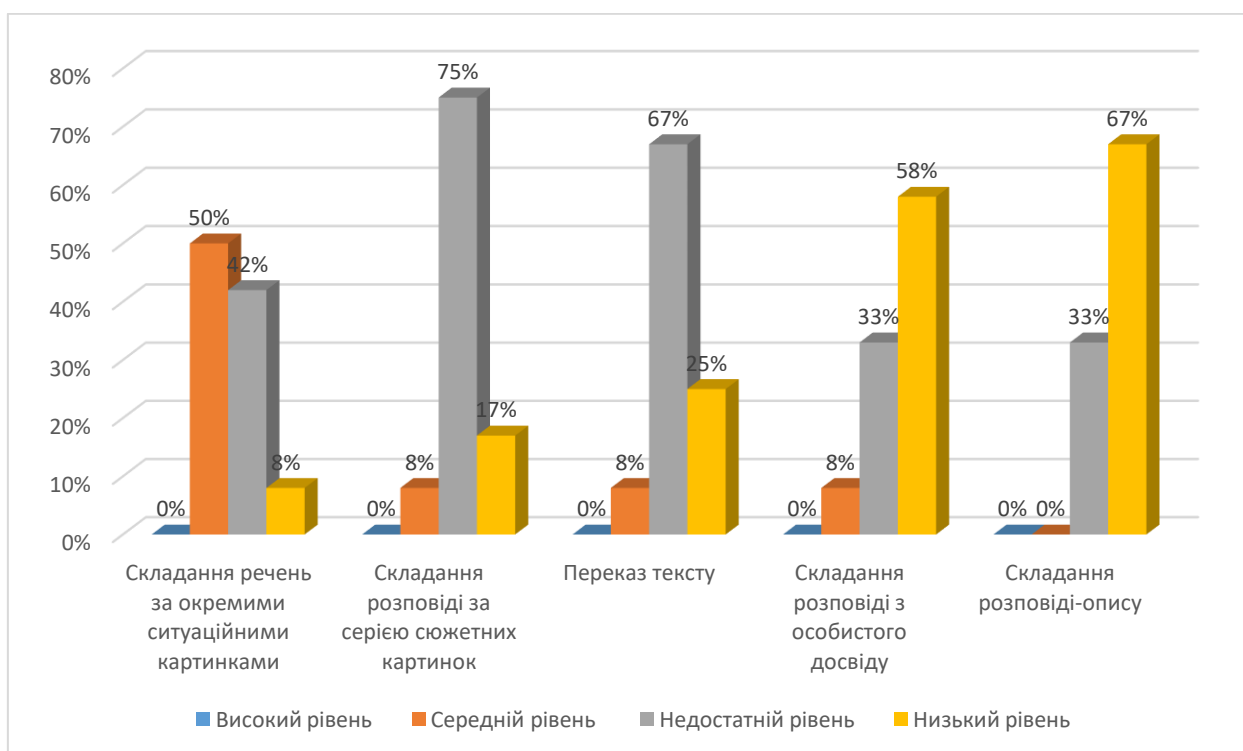

Рис.2.1 Результати дослідження зв'язного мовлення у дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення окремо за кожним завданням

Результати дослідження зв'язного мовлення в дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення засвідчили, що високий рівень був відсутній,

середній рівень становив 13%, недостатній рівень - 50% і низький рівень - 37% (рис. 2.2.).

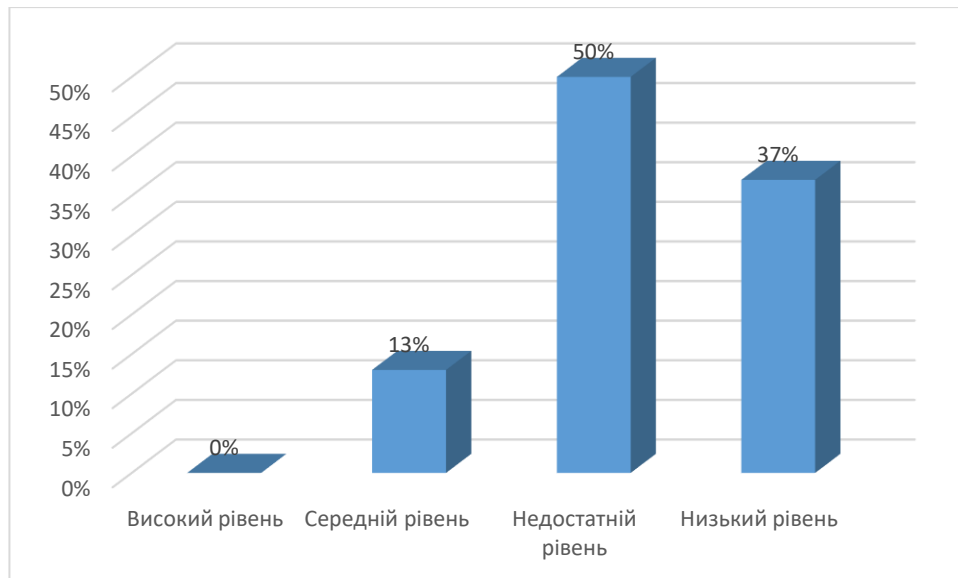

Рис. 2.2. Результати дослідження зв'язного мовлення у дошкільників із загальним недорозвитком мовлення

Таким чином, дослідження зв'язного мовлення в дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення виявило, що для дошкільнят цієї категорії домінуючим є низький рівень. Для дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення було скрутним складати зв'язні висловлювання, вони припускалися граматичних помилок під час оформлення своїх висловлювань, відмічалися пропуски, порушення послідовності, логічності та зв'язності викладення, оповідання складали із застосуванням навідних запитань, були окремі смислові невідповідності, оповідання найчастіше підміняли перелічуванням дій, представлених на картинках, більшість дітей не в змозі скласти розповідь-опис самостійно.

2.2. Система логопедичної роботи з розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення III рівня на матеріалі казок з використанням карток Проппа

Спираючись на дані, здобуті під час констатувального етапу, ми розробили комплекс логопедичних заходів для формування зв'язного мовлення у старших дошкільників з загальним недорозвитком мовлення, використовуючи казковий матеріал.

При розробці занять ми орієнтувалися на цілі, сформульовані В. Глуховим, які є пріоритетними для кожного логопеда під час навчання дітей розповіданню:

1. Зміцнення та вдосконалення у дітей умінь мовленнєвої взаємодії та комунікації.
2. Опанування умінь створювати зв'язні монологічні тексти.
3. Вироблення вмінь контролювати й оцінювати власні зв'язні висловлювання.
4. Спрямований вплив на стимулювання комплексу психічних процесів (сприйняття, запам'ятовування, творчого мислення, розумових операцій), що нерозривно пов'язані з продукуванням усного мовлення.

Зміст логопедичної роботи складався з опорою на такі принципи:

- принцип свідомості та активності реалізовувався через підбір адекватних і цікавих мотиваційних прийомів, використання емоційного, чіткого мовленнєвого оформлення та логічно обумовленої зміни дитячої діяльності, з використанням провідної, на даному віковому етапі, діяльності - гри;
- принцип наочності реалізовувався на логопедичних заняттях за допомогою використання картинок, графічних зображень, муляжів, об'єктів і предметів, що вивчаються, які дають змогу сформувати у дошкільнят правильні уявлення про реальні предмети дійсності;

- принцип виховного характеру навчання реалізовувався в процесі логопедичної роботи над лексичними темами: овочі, фрукти, транспорт, пори року «осінь» тощо, через розвиток дисциплінованості, відповідальності під час вивчення правил дорожнього руху, акуратності та наполегливості при виконанні завдань;
- принцип доступності реалізовувався через вибір засобів навчання з урахуванням індивідуальних і типологічних особливостей дошкільнят, наприклад, пред'явлення і виконання певного завдання спочатку з опорою на наочну основу, а потім тільки на вербальному рівні.
- принцип індивідуального та диференційованого підходу. Передбачає врахування індивідуально-психологічних особливостей дітей та стану зв'язного мовлення.

На додачу до цих основних принципів, під час побудови ми спиралися також на принципи: системності; активізації та взаємозв'язку формування вищих психічних функцій; урізноманітнення та варіативності дидактичного матеріалу; діяльнісного підходу; врахування лексичної теми.

Перспективне планування роботи з розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення на матеріалі казок наведено в додатку Г. Для ефективності логопедичної роботи на багатьох заняттях ми використовували карти Проппа (див. додаток Д).

Етапи роботи з картами Проппа:

1 етап: познайомити дітей із казкою як жанром літературного твору. Пояснити загальну структуру казки: приповідка, зачин (запрошення в казку); оповідання; кінцівка казки (повернення слухача в реальну дійсність).

2 етап: читання казки та супровід читання викладанням карт Проппа;

3 етап: переказ казки, спираючись на карти Проппа;

4 етап: на цьому етапі можна спробувати самим складати казки, використовуючи карти Проппа. Можна виділити два етапи:

1 етап - безпосереднє ознайомлення з функціями чарівної казки.

2 етап - навчання вигадування власних казок за допомогою «чарівних карт».

Завдяки використанню карток Проппа відбувається розвиток зв'язного мовлення в дошкільнят з ЗНМ, а також розв'язання таких завдань:

- розширюється та активізується словниковий запас дітей, удосконалюється діалогічне та монологічне мовлення;
- розвивається наочно-образне та формується словесно-логічне мислення;
- розвивається інтерес до художньої літератури, як зразка мовлення;
- сприяє підвищенню пошукової активності;
- виховується здатність переживати долю казкових героїв як свою.

Перед використанням карток Проппа з дітьми проводилися вікторини на теми: «Казкові герої (героїні)», «Казкові чудовиська», «Чарівні помічники», «Чарівні перетворення», «Мандрівка тридев'ятими царствами (визначається місце дії у казках)», «У гостях у сестер-приказок, братів-зачиначів, подружок-закінцовок» з використанням творів живопису, музики як додаткових засобів впливу на дитину.

Далі ми проводили підготовчі ігри-завдання, які включалися в освітню діяльність:

- «Чудеса в решеті» - у процесі цієї гри виявляли, які відбуваються в казках різноманітні чудеса: як і за допомогою чого здійснюються перетворення, чари. Уточнюють чарівні слова, предмети та їхню дію;
- «Хто на світі зліший за всіх (добріший за всіх)?». Виявлення злих і підступних героїв (добрих), опис їхньої зовнішності, характеру, способу життя, звичок, житла. Потім аналізують, чи може існувати казка без таких героїв, яка їхня роль у розвитку сюжету. Для кого ці персонажі є добрими, для кого злими і чому;
- «Заповітні слова» - у процесі цієї гри хлопці роблять спробу виокремити найдієвіші, найзначущіші слова (чарівні, примовляння);
- «Що в дорозі знадобиться?». На основі аналізу чарівних казкових предметів, які допомагають подолати ворога (скатертина-самобранка,

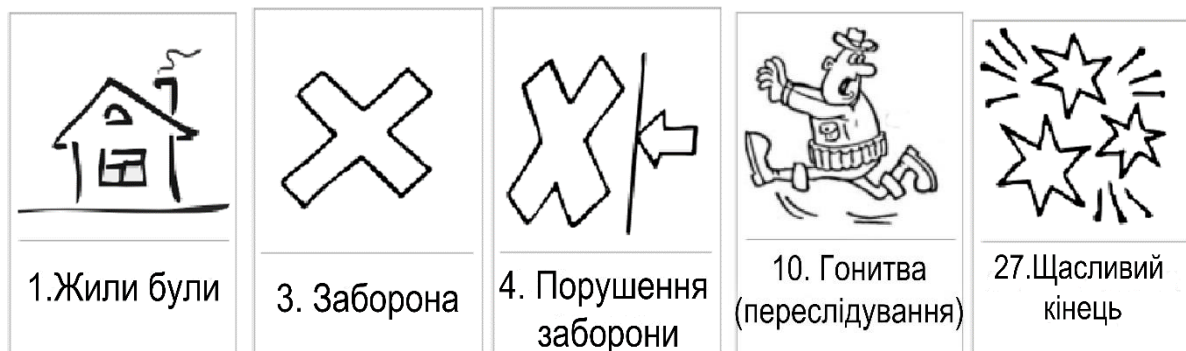
чоботи-швидкоходи, червона квіточка тощо), придумують нові предмети-помічники. Чарівним може стати самий пересічний предмет (ручка, черевик), а може бути він почне виконувати не властиві йому функції - казанок як гніздо, сумка, дзеркало.

- «Що спільного» - гра передбачає порівняльний аналіз різних сюжетів із погляду схожості та відмінності («Теремок» і «Рукавиця», «Морозко» і «Пані метелиця»).

На другому етапі дітям пропонувалося викласти картки Проппа за прослуханою казкою «Попелюшка». Нижче наведено приклад викладання карток Проппа за казкою.

Далі діти переказували казку «Кіт, півень і лисиця» за допомогою карток Проппа. Ця робота проводилася як на індивідуальних, так і на фронтальних заняттях. Перед кожною дитиною лежали карти Проппа, які відповідали казці. Нижче подано картки та приклад переказу.

Приклад переказу: «1. жили-були кіт і півень. 2 Кіт ішов на полювання і сказав півневі, що у вікно не дивитися, лисиця там, і з'їсть його. 3. Півень прибрав у хаті все. І ось лисиця прийшла і заспівала. Петрик виглянув, а лисиця його схопила. 4. І кричить Півник, що несе його лисиця далеко. Кіт

виручай. Погнався кіт за лисицею і забрав півника додому. 5. Відтоді Півник і Кіт живуть разом. Лисиця не приходить більше».

У роботі з написання казок під час ознайомлення з функціями чарівної казки пропонували такі завдання:

- знайти знайомі «чарівні карти» в новій, щойно прочитаній казці;
- самостійно визначити відсутність знайомої карти;
- виставити карти в тому порядку, у якому вони задані сюжетом нової казки;
- знайти помилку в розташуванні карт за сюжетом нової казки.

Під час навчання створення власних казок дітям пропонували комплект із 5-6 карт. Вони створювали казки удвох, утрьох (так легше впоратися зі складним завданням). Творячи групами, дитина може помітити неточність у розповіді товариша (мовленнєві, логічні помилки), сама бути уважною під час створення казки.

Наприклад, було запропоновано таке завдання - скласти казку «Про ялинку». Запропоновано 5 карт - відлучка, заборона, порушення заборони, чарівний засіб, щасливий кінець. Можна дати карти по порядку, а можна запропонувати самим подумати, як їх розташувати. Або - придумати казку про Бабу-Ягу і Коцю. Умова: вони добрі та допомагають людям. Яка чарівна карта буде головною («допомога»), які карти могли б зробити казку цікавішою, повною пригод і несподіванок (заборона, порушення заборони, важке завдання, щасливий кінець)?

Під час роботи з дітьми обговорювалися наступні аспекти:

- визначення центрального персонажа казки;
- образ антагоніста, який створюватиме перешкоди;
- персонажі-помічники (чарівні істоти, додаткові герої), що допомагатимуть у вирішенні складних ситуацій;
- створення заголовка для казки;
- вибір зачинів та завершальних фраз;
- створення казкової лексики та фразеологізмів;

- розподіл персонажів на головних і другорядних, опис їхніх зустрічей, дій та етичних якостей.

Можна запропонувати ігрові прийоми:

- у знайомій казці пропадають карти. Наприклад, «Микита Кожум'яка» - пропали «герой вступає в боротьбу», «ворог переможений». Діти аналізують наслідки відсутності певних функцій за сюжетом;
- пропонується карта «Важке завдання» і ставиться запитання: «Яка карта може бути наступною? Чому?».

Таким чином, в основі логопедичної роботи з розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення можуть застосовуватися різноманітні казки, що не лише активізує дітей, які в цьому віці активно знайомляться з різноманітними художніми творами, а й система робота, що ґрунтується на матеріалі казок, правильно організована, спланована та цілеспрямована, сприятиме розвитку їхнього зв'язного мовлення. Для розвитку зв'язного мовлення дітей з недорозвитком мовлення ефективним засобом є картки Проппа, завдяки яким відбувається розвиток не тільки зв'язного мовлення, а й розвивається інтерес до художньої літератури, підвищується пошукова активність, виховується здатність переживати долю казкових героїв.

2.3. Аналіз ефективності проведеної роботи

Для виявлення динаміки рівня розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення нами проведено контрольний етап. На контрольному етапі ми використовували той самий діагностичний матеріал, що й на констатувальному етапі.

Результати дослідження складання речень за окремими ситуаційними картинками у дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення подано в табл. 2.8.

Таблиця 2.8.

Результати дослідження складання речень за окремими ситуаційними картинками у дошкільників із ЗНМ

№	Список дітей	Кількість балів	Рівень виконання завдання
1	Анна М.	3	Середній
2	Варвара І.	3	Середній
3	Галина Р.	3	Середній
4	Дмитро Р.	2	Недостатній
5	Олена Г.	4	Високий
6	Ігор В.	2	Недостатній
7	Ірина К.	3	Середній
8	Карина В.	3	Середній
9	Леонід Ш.	3	Середній
10	Ольга К.	2	Недостатній
11	Тимур Л.	3	Середній
12	Яна І.	2	Недостатній

Аналіз результатів цього дослідження показав: високий рівень - 8,3%, середній рівень - 58,3%, недостатній рівень - 33,4%.

Одна дитина повністю впоралася із запропонованим завданням, вона склала граматично правильні фрази, адекватні за змістом змісту запропонованих картинок, які повно і точно відображають їхній предметний зміст. Наприклад, «Хлопчик барабанить у барабан», «Хлопчик чистить зуби», «Хлопчик спить», «Хлопчик дивиться телевізор, поруч лежить собака».

Більша частина дошкільнят склала адекватні за змістом фрази, були відмічені порушення граматичного оформлення висловлювань («Хлопчик б'ється в барабан», «Хлопчики чистять зуби»), тривалі паузи з пошуком потрібних слів. У чотирьох дітей під час складання речень були порушення смислового оформлення висловлювань («Хлопчик бив у барабан»), граматичні порушення («Хлопчик чистив зуби»).

Результати дослідження складання розповіді за серією сюжетних картинок у дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення подано в табл. 2.9.

Таблиця 2.9

Результати дослідження складання розповіді за серією сюжетних картинок у дошкільників із ЗНМ

№	Список дітей	Кількість балів	Рівень виконання завдання
1	Анна М.	2	Недостатній
2	Варвара І.	3	Середній
3	Галина Р.	2	Недостатній
4	Дмитро Р.	2	Недостатній
5	Олена Г.	3	Середній
6	Ігор В.	2	Недостатній
7	Ірина К.	3	Середній
8	Карина В.	2	Недостатній
9	Леонід Ш.	3	Середній
10	Ольга К.	2	Недостатній
11	Тимур Л.	3	Середній
12	Яна І.	2	Недостатній

Дослідивши результати складання розповіді за серією сюжетних картинок, ми виявили, що для 41,7% дошкільнят характерний середній рівень, для 58,3% - недостатній рівень.

У більшості дітей розповідь складена за допомогою навідних запитань (Яка картинка перша? Що потім іде? Що на ній зображено? Що робить дівчинка?), різко порушено зв'язність оповіді, відмічалися пропуски істотних моментів дії та цілих фрагментів, смислові помилки (одразу починали розповідь із «Дівчинка катається на гойдалці», «Дівчинка прийшов», не згадується про ляльку), розповідь підмінялася перерахуванням дій («Дівчинка прийшла. Покаталася. Катає сніг. Сіли й качалися.»), представлених на картинках.

В інших дітей спостерігалася достатньо повна репрезентація змісту зображень, фіксувалися помірно виражені порушення когерентності наративу, ізольовані помилки в конструюванні фразових одиниць («Катала снігом», «Дівчинка і лялька йшли гойдатися»).

Результати дослідження переказу тексту в дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення подано в табл. 2.10.

Таблиця 2.10.

Результати дослідження переказу тексту в дошкільників із ЗНМ

№	Список дітей	Кількість балів	Рівень виконання завдання
1	Анна М.	2	Недостатній
2	Варвара І.	2	Недостатній
3	Галина Р.	2	Недостатній
4	Дмитро Р.	2	Недостатній
5	Олена Г.	3	Середній
6	Ігор В.	2	Недостатній
7	Ірина К.	2	Недостатній
8	Карина В.	2	Недостатній
9	Леонід Ш.	3	Середній
10	Ольга К.	2	Недостатній
11	Тимур Л.	2	Недостатній
12	Яна І.	2	Недостатній

Під час переказу тексту в більшості дошкільнят з ЗНМ відзначався недостатній рівень, що становив 83,3%, у 16,7% піддослідних був середній рівень. У двох дітей повністю передавався зміст тексту, відмічалися окремі порушення зв'язного відтворення тексту, характерна відсутність художньо-стилістичних елементів, поодинокі порушення структури речень («Чує здобич лисиця»,).

У решти дітей використовувалися повторні навідні запитання, зв'язність значно порушена, відзначалися пропуски частин тексту («Пригріло сонце. Птахи прилетіли. Зайці стрибають у лісі. Ведмідь кричить у барлозі. Літають метелики.»), смислові помилки («Всі навесні радуєца», «Ведмідь із барлоги кричить»), порушена послідовність викладу, а також характерна бідність і одноманітність уживаних мовних засобів («Ведмідь кричить», «Вовчиця вийшла», «Заєць вийшов»).

Результати дослідження вигадування оповідання з особистого досвіду в дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення подано в табл. 2.11.

Таблиця 2.11.

Результати дослідження вигадування оповідання з особистого досвіду у дошкільників із ЗНМ

№	Список дітей	Кількість балів	Рівень виконання завдання
1	Анна М.	2	Недостатній
2	Варвара І.	2	Недостатній
3	Галина Р.	1	Низький
4	Дмитро Р.	1	Низький
5	Олена Г.	3	Середній
6	Ігор В.	2	Недостатній
7	Ірина К.	2	Недостатній
8	Карина В.	1	Низький
9	Леонід Ш.	3	Середній
10	Ольга К.	1	Низький
11	Тимур Л.	2	Недостатній
12	Яна І.	2	Недостатній

Результати дослідження вигадування оповідання з особистого досвіду засвідчили, що у 16,7% відзначався середній рівень, у 50% - недостатній та у 33,3% - низький рівень.

Дітям було запропоновано скласти розповідь на тему «Мої друзі в дитячому садку». План: Назви своїх друзів. Чому ти з ними дружиш? У що ви граєте в садочку? тощо. Двоє дошкільнят склали розповідь відповідно до запитального плану завдання. Були помилки в побудові фраз («Я дружу, ну... вони хороші. Іграшки граємося...»), у вживанні дієслівних форм («Ми зробимо», «Я купили»).

У половини дітей розповідь являла собою просте перерахування предметів і інформативність розповіді недостатня («Діма, Оля. Вони хороші. Ми граємося ...ну там...в іграшки... малюємо, в кубики»). У більшій частині фрагментів порушена зв'язність висловлювання, відзначалися граматичні порушення фразових висловлювань («Ми граємося. Ми дружимо. Мені давала Діма свого трансформера. Я віддаю свою машинки»). Результати дослідження

складання розповіді-опису в дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення подано в табл. 2.12.

Таблиця 2.12.

Результати дослідження складання розповіді-опису в дошкільників із ЗНМ

№	Список дітей	Кількість балів	Рівень виконання завдання
1	Анна М.	1	Низький
2	Варвара І.	2	Недостатній
3	Галина Р.	1	Низький
4	Дмитро Р.	1	Низький
5	Олена Г.	3	Середній
6	Ігор В.	1	Низький
7	Ірина К.	1	Низький
8	Карина В.	1	Низький
9	Леонід Ш.	2	Недостатній
10	Ольга К.	1	Низький
11	Тимур Л.	2	Недостатній
12	Яна І.	1	Низький

Складання розповіді-опису показало, що у 8,3% дітей з ЗНМ відмічався середній рівень, недостатній рівень становив 25%, у решти - низький рівень, що становив 66,7%.

В одного дошкільника розповідь була інформативною, вирізнялася логічною завершеністю, більша частина властивостей описуваного предмета була виділена.

Троє дітей сформували опис, спираючись на допоміжні питання, проте він виявився недостатньо змістовним - у ньому відсутні деякі важливі характеристики об'єкта. Спостерігалися такі особливості: незакінченість окремих смислових фрагментів, повторне звернення до вже висловленого; характеристики предмета у значній частині опису подавалися хаотично, виявлялися помітні труднощі у доборі слів, недоліки у побудові речень («Машинка має різні кольори», «Кабінка синя»).

Інші діти створили опис лише після численних додаткових питань та вказівок на елементи предмета. Їхня характеристика об'єкта не охоплювала

багато його важливих особливостей. Спостерігалось просте перелічення окремих ознак, були присутні виражені порушення лексико-граматичного характеру. Діти неспроможні створити описову розповідь без сторонньої допомоги. Приклад: «Машинка. Колеса чорні. Кабіна синя. Жовта зверху. Велика.». Дані вивчення зв'язного мовлення дошкільників із загальним недорозвитком мовлення на етапі контролю представлені у табл. 2.13 та рис. 2.3 і 2.4.

Таблиця 2.13

Результати дослідження зв'язного мовлення у дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення на контрольному етапі

№	Список дітей	Складання речень за окремими ситуаційними картинками	Складання розповіді за серією сюжетних картинок	Переказ тексту	Складання розповіді з особистого досвіду	Складання розповіді-опису	Загальна кількість балів	Рівень зв'язного мовлення
1	Анна М.	3	2	2	2	1	10	Недостатній
2	Варвара І.	3	3	2	2	2	12	Недостатній
3	Галина Р.	3	2	2	1	1	9	Низький
4	Дмитро Р.	2	2	2	1	1	8	Низький
5	Олена Г.	4	3	3	3	3	16	Середній
6	Ігор В.	2	2	2	2	1	9	Низький
7	Ірина К.	3	3	2	2	1	11	Недостатній
8	Карина В.	3	2	2	1	1	9	Низький
9	Леонід Ш.	3	3	3	3	2	14	Середній
10	Ольга К.	2	2	2	1	1	8	Низький
11	Тимур Л.	3	3	2	2	2	12	Недостатній
12	Яна І.	2	2	2	2	1	9	Низький

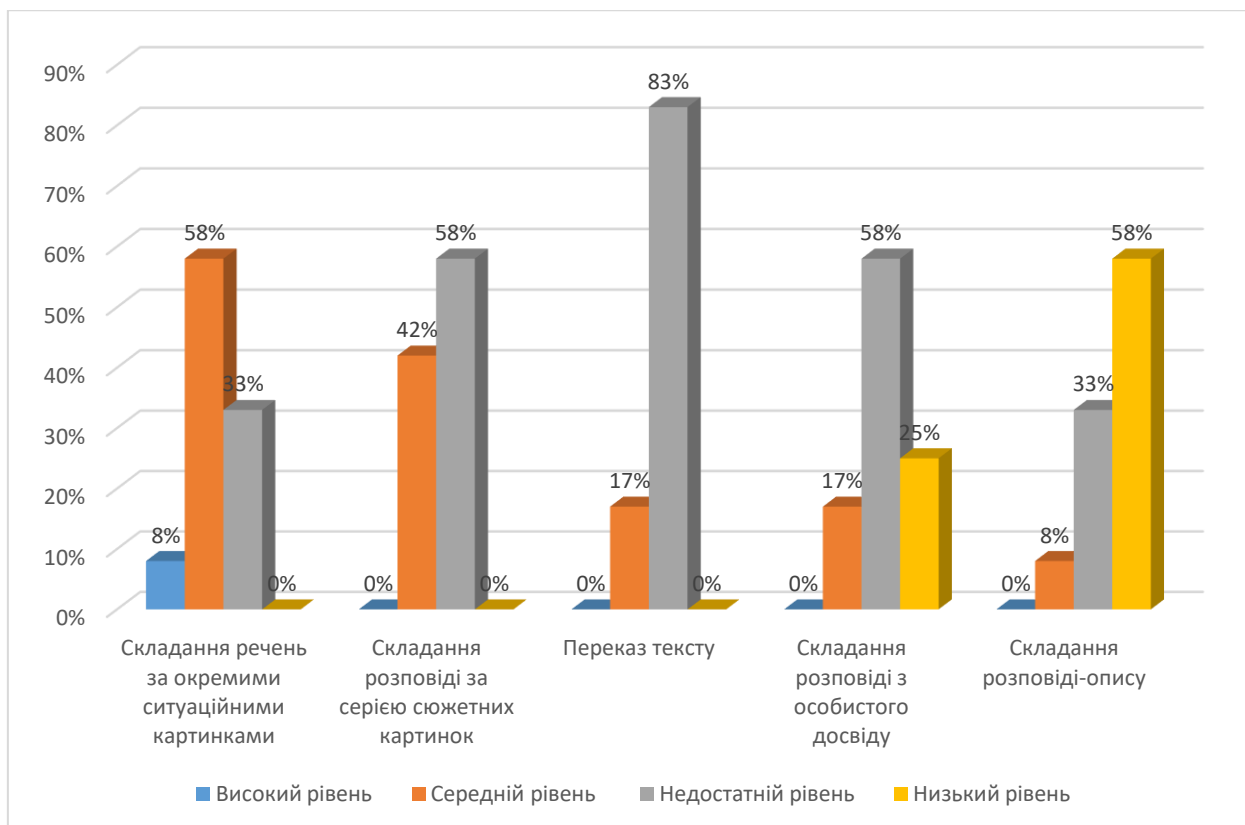

Рис.2.3. Результати дослідження зв'язного мовлення у дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення окремо за кожним завданням на контрольному етапі

Результати дослідження зв'язного мовлення в дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення засвідчили, що високий рівень був відсутній, середній рівень становив 16,7%, недостатній рівень - 33,3% і низький рівень - 50% (рис. 2.4.).

Результати дослідження засвідчили, що під час виконання перших трьох завдань був відсутній низький рівень, лише під час складання розповіді на основі особистого досвіду та розповіді-опису було відзначено низький рівень. Під час виконання першого завдання переважав середній рівень, під час виконання завдань 2-4 переважаючим рівнем був недостатній, під час складання розповіді-опису переважав низький рівень, це завдання було найважчим.

Порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапу представлений у табл. 2.14 та рис.2.5.

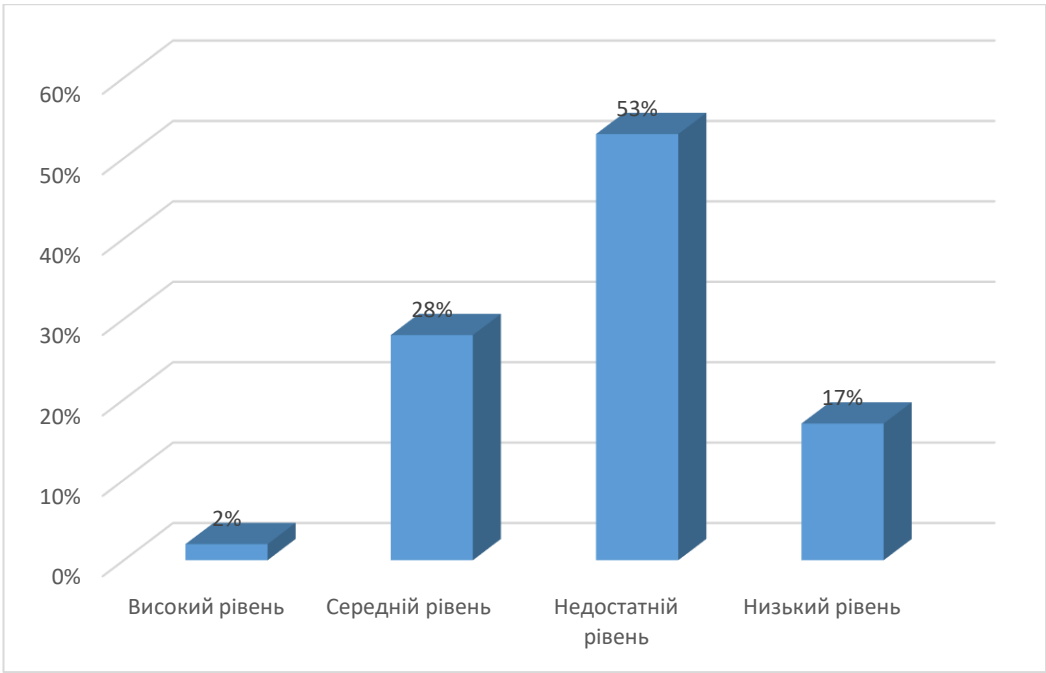

Рис.2.4. Результати дослідження зв'язного мовлення у дошкільнят із загальним недорозвитком мовлення на контрольному етапі

Таблиця 2.14

Порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапу

№	Список дітей	Констатувальний етап		Контрольний етап	
		Кількість балів	Рівень	Кількість балів	Рівень
1	Анна М.	9	Низький	10	Недостатній
2	Варвара І.	10	Недостатній	12	Недостатній
3	Галина Р.	8	Низький	9	Низький
4	Дмитро Р.	5	Низький	8	Низький
5	Олена Г.	14	Середній	16	Середній
6	Ігор В.	6	Низький	9	Низький
7	Ірина К.	9	Низький	11	Недостатній
8	Карина В.	7	Низький	9	Низький
9	Леонід Ш.	11	Недостатній	14	Середній
10	Ольга К.	7	Низький	8	Низький
11	Тимур Л.	10	Недостатній	12	Недостатній
12	Яна І.	8	Низький	9	Низький

Порівняльний аналіз констатувального та контрольного етапів дослідження виявив значущу позитивну динаміку у розвитку мовленнєвих навичок дітей. Найбільша позитивна динаміка спостерігається у завданні «Складання розповіді за серією сюжетних картинок», де відсоток дітей із середнім рівнем виконання зріс на 34%, що свідчить про суттєве покращення здатності дітей логічно будувати послідовні розповіді. Вражаючі позитивні зміни також зафіксовано у завданні «Складання розповіді з особистого досвіду», де відбулося значне зниження низького рівня (-33%) із одночасним збільшенням недостатнього рівня (+25%), що демонструє перехід дітей на вищий щабель мовленнєвого розвитку. Варто відзначити і позитивну тенденцію у завданні «Переказ тексту», де на другому етапі повністю відсутній низький рівень (зменшення на 25%), що вказує на підвищення здатності дітей сприймати та відтворювати текст.

Помірна позитивна динаміка проявляється в появі високого рівня у завданні «Складання речень за окремими ситуаційними картинками» (+8%), що свідчить про якісне покращення здатності дітей формулювати граматично правильні та змістовно адекватні речення. Важливим досягненням також є збільшення середнього рівня та зниження низького рівня виконання у всіх типах завдань, що вказує на загальне покращення мовленнєвих навичок у всій групі досліджуваних дітей.

Загальна тенденція результатів дослідження характеризується значним зниженням низького рівня (-20% в середньому по всіх завданнях), що є надзвичайно позитивним показником ефективності проведеної корекційної роботи. Одночасно з цим спостерігається суттєве збільшення середнього рівня (+15% в середньому по всіх завданнях), а також поява високого рівня (+2% в середньому по всіх завданнях), що раніше був відсутній. Ці зміни свідчать про загальне покращення мовленнєвих здібностей дітей та ефективність застосованих методик розвитку зв'язного мовлення.

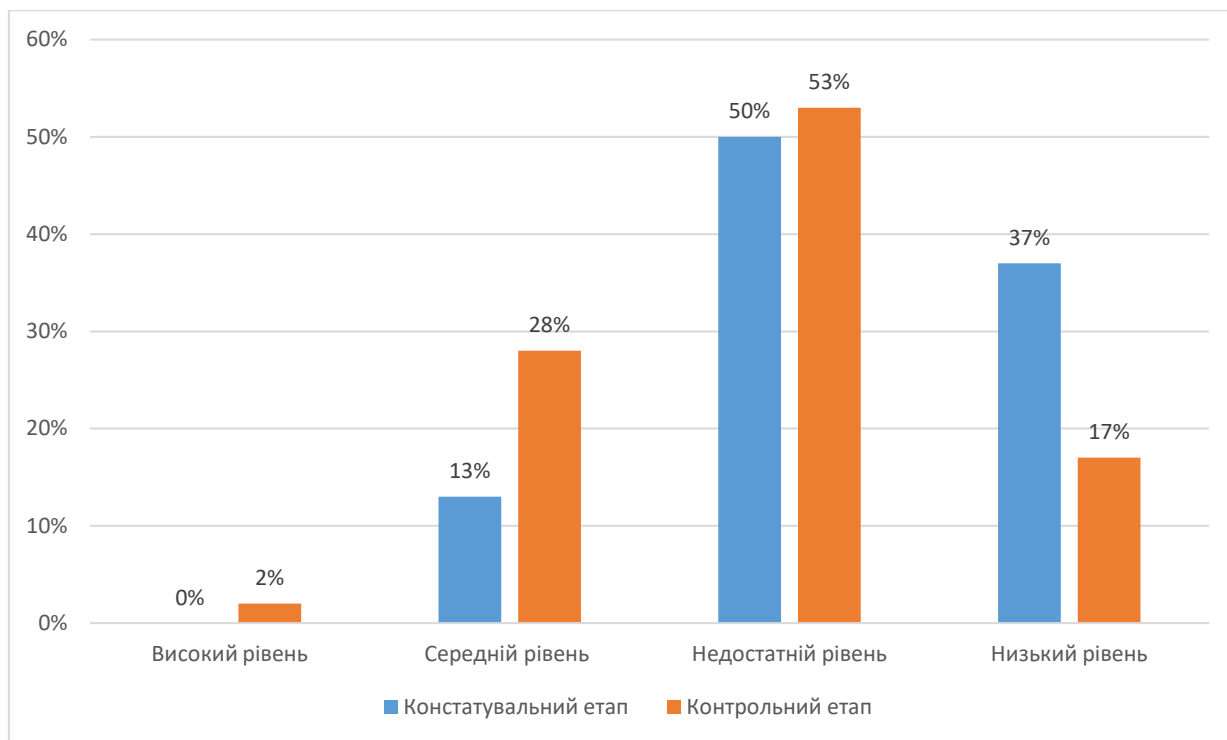

Рис.2.5 Порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапу

Так, високий рівень зріс на 2%, низький рівень зменшився на 20%, середній рівень збільшився на 15% і недостатній також збільшився на 3%. Порівнюючи кількісні показники (бали), можна сказати, що в усіх старших дошкільників з ЗНМ відзначалося збільшення кількісних показників на контрольному етапі, порівняно з констатувальним.

Таким чином, у результаті дослідження на контрольному етапі було виявлено, що середній рівень становив 28%, недостатній - 53% і низький - 17%. На контрольному етапі було виявлено схожі помилки, що були зафіксовані під час виконання завдань на констатувальному етапі, лише цих помилок було менше, під час виконання запропонованих діагностичних завдань було показано, що діти також насилу складають оповідання-опис і оповідання на основі особистого досвіду, лише на контрольному етапі ці завдання виконувалися якісніше, ніж на констатувальному.

Висновок до другого розділу

Експериментальне дослідження розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників із ЗНМ виявило переважання недостатнього (50%) та низького (37%) рівнів мовленнєвого розвитку на початковому етапі. Діти демонстрували труднощі з граматичною побудовою висловлювань, логічністю викладу, пропускали важливі смислові елементи та потребували постійної стимуляції. Аналіз виконання окремих завдань показав, що найбільші труднощі викликали складання розповіді з особистого досвіду та розповіді-опису, де переважав низький рівень виконання. Натомість, відносно успішним виявилось складання речень за окремими ситуаційними картинками, де середній рівень становив 50%. Ці дані свідчать про необхідність цілеспрямованої роботи з розвитку описового та творчого мовлення у дітей із ЗНМ.

Впроваджена система логопедичної роботи з використанням казок та карток Проппа базувалася на принципах свідомості, наочності, доступності та індивідуального підходу. Цей метод дозволив не лише розвивати зв'язне мовлення, але й збагачувати словниковий запас, удосконалювати діалогічне та монологічне мовлення, розвивати мислення та формувати інтерес до літератури. Особливо ефективним виявилось використання карток Проппа як універсального інструменту для візуалізації структури казки та стимулювання мовленнєвої активності. Даний підхід сприяв розвитку не лише мовних навичок, але й когнітивних процесів: пам'яті, уваги, аналітичного мислення та творчої уяви дітей тощо.

Контрольний етап продемонстрував значну позитивну динаміку: середній рівень зріс на 15%, з'явився високий рівень (2%), а низький рівень зменшився на 20%. Найбільший прогрес спостерігався у складанні розповіді за серією сюжетних картинок (+34% середнього рівня).

Отримані дані засвідчують результативність створеної методики та обґрунтовують необхідність її застосування у практичній діяльності логопедів, які працюють з дітьми із загальним недорозвитком мовлення.

ВИСНОВОК

Здійснене дослідження щодо розвитку зв'язного мовлення у старших дошкільників із загальним недорозвитком мовлення із застосуванням карток Проппа дає підстави для таких висновків.

Теоретичне вивчення питання розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ засвідчило актуальність та важливість обраної дослідницької тематики. Зв'язне мовлення становить найвищу форму мовленнєво-мисленнєвої активності, яка визначає ступінь мовленнєвого та інтелектуального розвитку дитини і є ключовою умовою ефективної підготовки до шкільного навчання. Дітям із загальним недорозвитком мовлення притаманні значні проблеми у формуванні зв'язного мовлення, що виявляється у порушенні логічної структури висловлювань, пропусках змістових елементів, концентрації на несуттєвих деталях, вживанні переважно простих, малозмістовних конструкцій, труднощах лексичного та граматичного характеру.

Казка як жанр та методика карток Проппа теоретично обґрунтовані як ефективні інструменти для розвитку зв'язного мовлення у дітей із ЗНМ, оскільки вони забезпечують інтеграцію мислення, пам'яті, уяви та мовлення, створюють високу мотивацію до мовленнєвої активності, надають чітку структуру для побудови зв'язного висловлювання, сприяють збагаченню словникового запасу та формуванню граматичної будови мовлення.

Експериментальне дослідження на констатувальному етапі виявило, що у старших дошкільників із ЗНМ переважають недостатній (50%) та низький (37%) рівні розвитку зв'язного мовлення. Найбільші труднощі діти відчували під час складання розповіді з особистого досвіду та складання розповіді-опису, демонструючи граматичні помилки, пропуски важливих смислових ланок, порушення послідовності, логічності та зв'язності викладення.

Розроблена та апробована система логопедичної роботи з використанням карток Проппа базувалася на принципах свідомості та активності, наочності, виховного характеру навчання, доступності, індивідуального та диференційованого підходу, системності, а також

активізації та взаємозв'язку формування вищих психічних функцій. Ця система довела свою ефективність, дозволивши не лише розвивати зв'язне мовлення дітей, але й розширювати та активізувати їхній словниковий запас, удосконалювати діалогічне та монологічне мовлення, розвивати наочно-образне та словесно-логічне мислення.

Контрольний етап дослідження продемонстрував значущу позитивну динаміку у розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗНМ: середній рівень зріс на 15%, з'явився високий рівень (2%), а низький рівень зменшився на 20%. Найбільша позитивна динаміка спостерігалася у завданні "Складання розповіді за серією сюжетних картинок", де відсоток дітей із середнім рівнем виконання зріс на 34%, що свідчить про ефективність використання наочності та структурування розповіді.

Для досягнення максимальної ефективності у розвитку зв'язного мовлення дітей із ЗНМ доцільно інтегрувати методику карток Проппа з іншими методиками (мнемотехніка, наочне моделювання, театралізована діяльність, арт-терапевтичні техніки), що забезпечує комплексний вплив на формування мовленнєвих навичок.

Практична значущість дослідження полягає в розробці та апробації системи логопедичної роботи, яка може бути використана вчителями-логопедами та вихователями в роботі з дітьми 6-7 років із ЗНМ III рівня для підвищення ефективності корекційно-розвивальної роботи з формування зв'язного мовлення.

Таким чином, проведене дослідження підтвердило, що використання карток Проппа у логопедичній роботі з дітьми старшого дошкільного віку із загальним недорозвитком мовлення є ефективним засобом формування зв'язного мовлення, який значно покращує якість мовленнєвої продукції дітей, підвищує їхню мотивацію до мовленнєвої активності та сприяє загальному мовленнєвому розвитку.